

**For a Sociology of
Political Elites**

ARGUMENTE PENTRU O SOCIOLOGIE A ELITELOR POLITICE

MIHAI MILCA

This paper presents the "journey" of "elite" concept through time and history. The genesis (Machiavelli, Nietzsche) and evolution (Ortega y Gasset, Le Bon, Marx) of the elite theories are described, until they reach their classical expression (Pareto, Mosca, Sorel, Weber, Michaels). Their way passes through contemporary sociology and psychology (W. Mills, but also Etzioni, Lasswell, Aron, Ellul, etc.) These theories of elites are further critically debated by the scholars of the Frankfurt School (Adorno, Horkheimer). The contribution of Mattei Dogan to the development of these concept's research is also mentioned in the final part of this article.

În căutarea unei definiții a fenomenului elitar

Conceptul de *elită*, desemnând o realitate constitutivă a politicului, dar, mai ales, funciară disimetrie a raporturilor dintre guvernanti și guvernați, ce gravitează inevitabil în jurul unei entități perene – puterea – a beneficiat, de-a lungul timpului, în măsura în care a fost revendicat și asimilat de sociologie, de un tratament privilegiat, demers materializat într-o adevărată linie de gândire, cu caracteristici intelectuale și tradiții bine marcate.

Dar acest efort teoretic a comportat, ca orice întreprindere de asemenea factură, nu puține riscuri, întrucât el a fost grevat de balastul unor prejudecăți ce au funcționat dintotdeauna ca tot atâtea alibiuri ideologice, ca de altfel și de pretențiile exclusiviste ale unor autori și comentatori de texte clasice sau mai recente de a prescrie anumite formule și metode, ca fiind singurele valabile și în măsură de a furniza explicații depline și definitive fenomenelor, proceselor politice și sociale. Un astfel de demers presupune deopotrivă o rațiune teoretică și una practică: prima ține de exigența relevării, cât mai exactă și mai aproape de adevărul intrinsec al lucrurilor, a destinului unui curent de gândire ce-și trimite prelungirile și ecourile până astăzi în spațiul proteiform al doctrinelor politice contemporane; cealaltă privește necesitatea disocierii atitudinilor ideologice pro și contra față de elementele, conotațiile și semnificațiile conceptului de elită care alimentează atâtea puncte de vedere, tendințe,

ARGUMENTE PENTRU O SOCIOLOGIE A ELITELOR POLITICE

programe și acțiuni politice avându-și sorgințea în absolutizarea rolului unor indivizi de excepție ori al unor minorități desemnate sau autodesemnate, cu virtuți și calități mult superioare restului societății.

Problematica elitelor – văzute ca realități în sine sau în raporturi determinante cu statul sau societatea în ansamblu – este pe cât de vastă, de spinoasă, de evanescență, pe atât de greu de descifrat. Trebuie precizat de la bun început că termenul de elită se referă la o multitudine de fenomene extrem de diverse care au făcut obiectul interesului analitic al unor discipline din cîmpul interferent al sociologiei și politologiei și care, de la o etapă la alta, au cunoscut metamorfoze notabile. Termenul de elită acoperă, într-o primă acceptiune generală, o realitate distinctă, constituită din individualitățile politice și sociale proeminente, care prin aptitudinile și performanțele lor se deosebesc de masa membrilor societății. Se acredează astfel – plecând de la luarea în considerare a unor situații determine în planul vieții politice reale, legate de sensul univoc al relațiilor între protagoniștii acesteia – ascendentul absolut al unei minorități active și activizante asupra unei majorități, considerată mai mult sau mai puțin pasivă, în orice caz la remorca celei dintâi.

Apelul la termenul de elită necesită însă o contextualizare, neomișându-se cauzele și condițiile favorizante ale apariției, manifestării și persistenței fenomenului elitar ca atare, ale emergenței ideii potrivit căreia, în viața politică, supremația elitei este un dat fundamental, etern și imuabil. În absența oricărora precizări de asemenea natură, frontieră ce separă o astfel de acceptiune a termenului de elită de înțelesul altor noțiuni – aparținând, de asemenea, registrului politic, prin care sunt identificați detinătorii puterii, liderii, eroii, figurile istorice, geniile politice etc. – este pur convențională.

Reproșurile cele mai frecvente aduse teoriilor elitare vizează ignorarea sau minimizarea determinării sociale obiective a politicii și preferința pentru o

interpretare individualistă a manifestărilor actorilor jocului politic, care vor fi cu necesitate anumite personalități ce se detașează de masă prin zestrea lor de calități înăscute și dobândite, și care imprimă, prin actele lor, sens mersului istoriei.

Geneza teoriilor elitare apare astfel indisociabil legată de ascensiunea politică a unor forțe receptate ca având un aport istoric decisiv în condițiile sublimării supradimensionării anistorice a rolului individualităților politice în concepții cu un grad tot mai înalt de elaborare și auto-reproducere ideologică. Ignorând deliberat contribuția maselor la înfăptuirea istoriei, adeptii teoriilor elitare se situează la antipodul concepției colectiviste, al marxismului în diferitele sale variante și, în genere, în opoziție răspicat afirmată cu ideile care exhibă încrederea nemăsurată în democrație și suveranitatea poporului, în contradicție cu valorile iluminismului și sloganurile revoluțiilor burgheze.

Rădăcini istorice: de la Machiavelli la Nietzsche

Elementele definitorii ale modelului elitar în funcționarea și explicarea procesului istoric se regăsesc prefigurate încă în opera lui Machiavelli, care a analizat mecanismele puterii politice ale timpului său, sănsele unei personalități de excepție – *Principele* – de a înrăuri cursul evenimentelor, de a edifica și dirigui un stat¹.

Machiavellismul – ca soluție elitară – nu reprezintă altceva decât o variantă de strategie a acțiunii politice, debarcate de balastul valorilor moralei comune, ce mizează pe capacitatea conducerii politice, conștient de misiunea sa istorică, de a uza de toate mijloacele susceptibile de a favoriza atingerea scopului urmărit. În măsura în care nu propune și nu susține o formă de organizare și conducere a societății de către popor, de către mase, ci de

către un ins cu calități deosebite de cele ale omului din mulțime, de către un ales al Providenței, a cărui îndreptățire de a exercita puterea nu este pusă în discuție, ci este considerată ca legitimă, modelul politic al florentinului (Machiavelli, n.n.) este elitar, desigur nu în exclusivitate și nici în totalitatea articulațiilor sale.

Machiavelli este mai degrabă un antemeritator, ale cărui intuiții au sensibilizat conștiința politică în sensul recepțării datului fundamental al structurării oricărei vieți comunitare, centrată pe fenomenul puterii, în principal, în două categorii de indivizi: cei înzestrati și îndrăguți să guverneze și cei nevoiți să se supună pentru a fi guvernați. Machiavelli este ceea ce s-ar putea numi *primum movens* al unei tradiții ce-i va purta numele, o tradiție care și-a găsit propriile canale de comunicare mai departe, de la o etapă la alta, afirmându-și continuitatea, dincolo de avăturările sale, până în zilele noastre.

Plecând de la distincția de principiu între filosofia iluministă și filosofia secolului al XIX-lea care ar fi urmat să fie „organizatoare“, Saint-Simon a elogiat – în *Catechismul industriașilor* – clasa industrială, clasa fundamentală, clasa care hrănește societatea. Mergând mai departe, cu o altă distincție – devenită clasicală – între libertățile formale și libertățile reale, Saint-Simon a pus în discuție principiile înseși ale liberalismului politic și democrației. Saint-Simon nu s-a prosternat în fața democrației, ci a considerat că inegalitatea este naturală și benefică; el a celebrat, convins, virtuțile elitelor.

Spirit metodic și ierarhizant, Saint-Simon a fost adeptul teoriei că fiecare individ este clasat după capacitatea sa și retribuit după ceea ce face. El a manifestat mefiență față de politicieni și miliari; dar, în același timp, a reclamat de la orice guvernare îndeplinirea unei funcții fundamentale, nerecuzabile, aceea de organizare economică a societății; în fond, Saint-Simon a avansat elementele unei concepții tehnocratice *avant la lettre*².

Apropiindu-ne de momentul schimbării la față a filosofiei sociale într-o sociologie autonomizată ca știință în pe-

rioada modernă, nu vom putea să nu degăjăm, de exemplu, din opera lui Auguste Comte o schemă explicativă de factură elitară. În viziunea sa, religia pozitivă înșăși succede dezordinii materiale din societate abia atunci când puterea este exercitată de sacerdoți și savanți (*sociocratie*), o elită spirituală, aflată într-o poziție superpusă societății și care se refuză determinismului social, în datele sale imediate.

Demn de relevat este, pe de altă parte, că principala lucrare a lui Alexis de Tocqueville, *De la Démocratie en Amérique* – considerată o adevărată piatră de temelie a științei politice moderne – este, în pofida intențiilor autorului, expres mărturisite, o primă critică sociologică a societății de masă. Desigur, Tocqueville sesizase corect tendințele imanente capitalismului și ideologiei burgheziei în ascensiune, ce pregătiseră cadrul necesar unei societăți în imposibilitate de a mai putea fi guvernată de principiile ereditare și de traditionalele relații de dependență pe care monarhia și dominația aristocrației le presupun, societate în care un egalitarism generalizat alimentează, prin ricoșeu, individualismul, materialismul vulgar și instabilitatea socială. Critica lui Tocqueville la adresa societății pe cale de a se naște la vremea sa este, deci, una funciarmente aristocratică. Democrația trebuie apropiată „preventiv“: pentru a se putea evita debușarea sa în anarchism sau despotism³.

Un alt filon ce nu trebuie neglijat, dar care provine din afara cîmpului sociologiei, este cel care a asigurat combustia romanticismului politic german (de la „eul“ fichtean la „geniul romantic“ și aristocratismul spiritual, contrapuse masei amorse de către Schelling sau Schopenhauer). Pe această cale se acredează de fapt un elitism *sui generis*, întemeiat pe inserția într-o sferă pură, transcendentă, a unui ideal de spiritualitate absolută, dincolo de îngădirile meschine ale mundanității.

Pe de altă parte, recuzarea moralei creștine a egalitarismului gregar, invitația întru sfârșimarea lanțurilor ce împiedică afirmarea supraomului, constituie în cazul lui Nietzsche, tot atât de expresii violente ale unei adeziuni la „o nouă morală“, pro-

ARGUMENTE PENTRU O SOCIOLOGIE A ELITELOR POLITICE

prie unei elite alcătuite din „giganti”, din individualități istorice superioare, adevarate forțe dezvoltăriale ale naturii, „Elita nietzscheană” se păstrează cu obstinație pe coordonatele individualismului, dar trăsături efectiv elitare sunt depistabile și generalizate atât la scară grupului social „ales”, cât și la nivelul fiecărui individ ce accede la condiția supraomului. Între elită și mase există un divorț ireconciliabil, o opozitie organică. Voința de putere, dominația neconditionată a elitei reprezentă manifestările inerente ale acesteia din urmă⁴.

Profund ostil oricărei forme de egalitarism, Nietzsche revendica o societate în care ierarhia este condiția netulburării ordinii naturale. Amenințarea ruinătoare pentru societatea modernă vine „de jos”, dinspre omul-comun, omul-masă, depozitarul mediocrității și al predispozițiilor latente care pot returna umanitatea spre starea de barbarie.

Refuzul filistinismului: Marx, Le Bon, Ortega y Gasset

Trăsăturile distinctive ale psihologiei colective descoperite cam în aceeași perioadă în omul-masă de către Gustave Le Bon, Gabriel Tarde sau Scipio Sighele – abandonul, izolarea, solitudinea, excitabilitatea, lipsa criteriilor, înclinația spre consum, incapacitatea de a gândi autonom, egocentrismul, înstrăinarea – au apărut înainte de toate în societatea burgheză și au avut ca element comun cu societatea de masă „filistinismul“.

Relațiile de producție capitaliste, cu întreg cortegiul lor de implicații și reflexe în plan politic și cultural, au generat toate condițiile necesare și suficiente apariției și manifestării filistinismului – ca mod de viață – și filistinului, detestabila imagine – ca tip uman – a ceea ce se contrapune întotdeauna spiritului elevat al elitelor.

În lucrările sale de tinerețe, Marx remarcase particularitățile acestui proces, care părea pe cât de logic, pe atât de sem-

nificativ pentru o lume dezumanizată, atașată *status quo*-ului capitalist, impregnată de ipocrizie și micime sufletească, de fariseism, snobism, exclusivism feroce și intoleranță stupidă. Vorbind despre condiția filistinului, Marx sublinia faptul că adevăratul talent al acestuia constă în arta de a coborî la „dimensiunile sale pigmențe“ toate problemele cu care se confruntă, reducând lumea înconjurătoare la „proprietăți infinite“ și „microcosmos vulgar“, rod al unei fantezii limitate, care diminuează tot ce-i măret și care glorifică tot ce-i bicinic⁵.

Aceste idei, ce indică un panșant elitar difuz în gândirea Tânărului Marx, vor lua cu timpul o expresie diferită, în care se vor topi toate influențele exercitate de socialistii utopici, de blanquismul și anarchismul prudhonian, cristalizându-se în doctrina necesității organizării politice a proletariatului cu ajutorul unui partid-elită, călăuză și chintesență a spiritului revoluționar ce trebuia inculcat maselor îndobitoțite de exploatarea capitalistă. Este important de subliniat că aceste teze pluteau de fapt în atmosfera gândirii filosofice și politice la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. John St. Mill – reprezentant marcant al liberalismului în forma sa deplin elaborată, în opoziție cu socialismul de diferite nuanțe – susținea la un moment dat că exercițiul guvernării și elaborarea politicii interesului public trebuie întotdeauna să fie lăsată în mâinile unei minorități („înțeleptii“ societății), insistând însă asupra faptului că masele ignorante trebuie să intre sub incidența unui proces de emancipare, care să le scoată din apatie și să le dezbarje de mentalitățile lor filistine prin intermediul educației⁶.

Un sociolog de o remarcabilă originalitate, care a revoluționat practic psihologia ca știință, relevându-i dimensiunea sa colectivă covârșitoare, a fost Gustave Le Bon, care în *Psychologie des Foules* – a abordat raporturile între mase și elită, surprinzând prin intuițiile și viziunile sale profetice, confirmate de cursul istoriei secolului al XX-lea.

Concluzia lui finală, ca și a lui H. Taine, este una net antigregară. Civiliza-

zațiile au fost opera unei infime minorități de spire superioare, constituind vârful unei piramide ale cărei paliere se largesc pe măsură ce descrește valoarea mentală reprezentând straturile profunde ale unei națiuni. El era încredințat că nu prin sufragiul elementelor inferioare, neavând de partea lor decât numărul, se clădește o civilizație și se impune grandoarea ei. La vremea sa, Le Bon era profund neliniștit de soarta rezervată elitelor încă înainte de întunecarea fundalului european prin declanșarea primei conflagrații mondiale. Declasarea și uzura elitelor tradiționale, pervertirea acestora prin racolarea unor elemente din rândul non-elitei, spiritul de subversiune și nebunia egalitară și colectivistă aduse de Revoluția bolșevică au desăvârșit inevitabil procesul de masificare a societății și ascensiunea mulțimilor, acumularea energiilor gregare, distructive pentru civilizația europeană⁷.

Dezvoltând anumite idei nietzscheene, în special cele privind critica egalitarismului și colectivismului, Ortega y Gasset, în celebra sa carte *Revolta maselor*, va încerca să demonstreze că singura salvare în fața pericolului reprezentat de ascensiunea „neobarbarilor”, provenind din rândul clasei de mijloc și al masei medie-mare, primitive, inculte și atavice rezidă numai în acțiunea energetică a elitelor. În vreme ce masele se atașează de o „perspectivă cantitativă și vizuală”, fiind alcătuite din indivizi, prin nimic special calificați, minoritățile reprezentă tocmai individua-litatele sau grupurile de indivizi special calificați. Constituirea unei minorități este posibilă doar atunci când fiecare membru al acesteia se separă, se diferențiază de mulțime, grație unor rațiuni speciale, mai mult sau mai puțin individuale⁸.

Paradigma elitară clasică

Teoria elitelor și-a aflat însă adevarata consacrată abia prin contribuțiile reprezentanților școlii politice și sociologice italiene, Vilfredo Pareto și Gaetano Mosca, cărora trebuie să li se asocieze

numele francezului Georges Sorel, precum și ale germanilor Max Weber și Roberto Michels, care au fundamentat o paradigmă cu o irezistibilă forță de iradiere intelectuală și practico-politică.

Într-o definiție preliminară a elitei, Pareto își focaliza atenția la vârful piramidei cu care poate fi asemănată o societate, asupra nucleului constituit din indivizii performanți, în jurul cărora gravitează grupurile, clasele și structurile sociale. În 1902, în lucrarea consacrată sistemelor socialiste, Pareto nu ezita să pună semnul egalității între elită și aristocrație. *Tratatul de sociologie*, în special în finalul tomului secund, dezvoltă însă pe larg o concepție elitară, extinsă la scara societății globale, elitele și circulația acestora reprezentând elementele-cheie ale echilibrului și dinamicii istorice. Gaetano Mosca a avut, de asemenea, tendința de a recurge la o schemă istorică, bazată pe o repetabilită dihotomică între elită și mase, între o minoritate organizată, activă și o majoritate dezorganizată, inertă din punct de vedere politic. Roberto Michels a conectat analiza elitelor conduceatoare în plan politic tendințelor oligarhice sesizabile în activitatea partidelor și, în genere, a tuturor structurilor birocratizate din societatea modernă. Michels credea posibilă existența unui regim politic rezultat din acțiunea elitelor în cadrul democrației burgoze⁹.

Caracteristicile modelului lor elitar învederă anumiți parametri, reflectând nevoia acută de „scientizare” a politicului și de epurare a politiciei de orice considerante etice, umanitariste, în favoarea unui pragmatism dezideologizat și dezinhibat din punct de vedere acțional. Neomachianii credeau perfect posibilă o știință obiectivă a politicii și societății care să se slujească de metode similare celor folosite de alte științe, empirice. O astfel de știință va descrie și corela fapte sociale observabile, pe baza analogiilor cu trecutul și va formula ipoteze, mai mult sau mai puțin probabile, despre viitor. Dar ea va fi neutră axiologic și în raport cu orice scop politic partizan, oricăr de generos ar fi acesta, nesubordonându-se nici unui ideal etic. Principalul obiect al științei politice îl va

ARGUMENTE PENTRU O SOCIOLOGIE A ELITELOR POLITICE

constituie lupta perpetuă pentru detinerea puterii sociale, în diversele sale forme, deschise sau ascunse. Depășirea nivelului pur logomahic și a credințelor indivizilor care trebuie puse în relație, în mod necesar, cu întregul context de fapte sociale pentru a se înțelege reala lor semnificație politică și istorică, trebuie dublată de „relativizarea“ funcției transformatoare în plan politic și social a acțiunii logice sau rationale. Întelegerea procesualității sociale trebuie să plece, în vizionarea reprezentanților curentului elitar, de la recunoașterea divizării societății în clase: o clasă dominantă și una dominată, o elită conducătoare și o masă ce se lasă condusă. Știința politică și, prin extensie, și cea istorică, reprezintă, mai presus de orice, studiul elitei, al compoziției și structurii sale, al modului de relationare cu masa. Obiectivul fundamental al oricărora elite sau clase dominante îl constituie detinerea și menținerea puterii, păstrarea privilegiilor dobândite grație puterii. Dominația se bazează pe forță, dar și pe fraudă sau seducție, elita obținând consumămantul masei. Ca atare, însăși structura socială, în întregul ei, este întemeiată și legitimată pe baza unei formule politice, aceasta din urmă fiind asociată de regulă unor ideologii sau mituri socialmente acceptate. Guvernarea, ca exercițiu politic al unei elite, va coincide mai mult sau mai puțin cu interesele masei, adesea chiar în pofida faptului că obiectivul fundamental al oricărei elite constă în menținerea puterii și privilegiilor în propriul beneficiu. În cazul unei elite, se manifestă două tendințe principale: una aristocratică, prin care elita caută să-și păstreze poziția dominantă, circumscrisă doar la nivelul membrilor săi și a descendenților acestora, creându-se opreliști pentru a bloca accesul în rândurile sale al unor indivizi aparținând non-elitei, și alta democratică prin care noi elemente performante acced în cadrul elitei, fiind asimilate de aceasta. Pe lungă durată, cea de-a doua tendință prevalează. Ceea ce conduce la ideea că nici o structură socială nu este eternă și că nici o utopie statică nu este posibilă, că dezideratul marxismului – o societate fără clase – contravine însuși

principiului dinamicii sociale. Periodic – așa cum ne-o dovedește însăși istoria universală – se produc răsturnări transformatoare în componența și structura elitelor, respectiv revoluții sociale.

Elite versus colectivism

O vizionă profund impregnată de pessimism istoric, mărturisind o suferință intelectuală în fața proporțiilor crizei civilizației europene după primul război mondial, poate fi depistată și la Maurice Muret, autorul unei lucrări intitulată *Grandeurs des Élites*, deplorând ruina modelelor elitare reprezentate de ceea ce el numea „atenianul frumos și bun“, „cetăteanul roman“, „omul Renașterii“, „francezul onest“ și „gentlemanul englez“¹⁰. Războiul n-a făcut decât să consfintească victoria maselor asupra elitelor, care s-au trezit astfel eclipsate pe scena politicii și culturii europene. Ceea ce a permis de-a lungul secolelor formarea și afirmarea acestor elite a fost de fapt respectul acordat individului, primatul individualismului. Ascensiunea omenirii s-a bazat întotdeauna pe acțiunea eroică a individualiților de excepție (vezi „eroii“ lui Carlyle), agenții – prin excelență – ai progresului. Dar, consideră Muret, noțiunea de elită, ce presupune clase sociale, este de nesuportat pentru pseudoreformatorii, impregnați de ideile utopice ale marxismului, care visează la o societate fără categorii și bariere, unde individul, în concepția de altă dată, ar lăsa locul „individualui colectiv“, denumire bizarră vehiculată cu nonșalanță de autorii de texte comunizante sau de sorginte bolșevică. Pe Muret îl oripilează perspectiva propusă de un Troțki sau Pokrovski (istoric sovietic), care nu văd în individ făuritorul istoriei, ci „un instrument prin care istoria acționează“, potrivit căreia în socialism s-ar putea „construi“ instrumente umane, așa cum se fabrică în serie acumulatoare electrice.

Prin Declarația Drepturilor Omului, Revoluția franceză a scos la iveală forțe obscure, latente, îndelung comprî-

mate, care sălășluiau înăuntrul maselor și care aveau să dea naștere, prin intermediul revoluțiilor și războaielor, colectivismului, socialismului, indiferent de etichetele pe care acestea le-au purtat. Strivit între două blocuri de forțe tiranice, ale maselor și ale statului, individualul s-a estompat și a fost în cele din urmă aneantizat. În mai puțin de cincizeci de ani, elitele – care au jucat un rol decisiv în viața politică, socială și intelectuală a Europei – și-au pierdut pârghile de comandă și au abdicat de la misiunea lor istorică. Masele au dobândit supremăția, jucând un rol preponderent în regimurile totalitare, indiferent de culoarea lor.

Leadership sau elita puterii?

În sociologia și psihologia socială contemporană, viziunea elitară a continuat să facă – în urma unor adoptiuni integrale sau parțiale de ordin conceptual și metodologic și a unor marijaje cu alte curente de gândire – o spectaculoasă carieră. Nu au lipsit nici anumite tentative de operaționalizare a conceptului din considerente pragmatice.

Problematica elitară și-a găsit convertirea, ca de altfel și traductibilitatea cea mai aproape de esența ei, într-o nouă construcție teoretică, a *leadership-ului*, în condițiile societății de masă. În deceniile ce au urmat recunoașterii, în mediile științifice din Statele Unite îndeosebi, a pertinentei și permanentei actualități a modelului elitar de explicare a politicului și societății, numeroși teoreticieni de diverse orientări nu au putut rezista seducției exercitate de concepțele de „elită” sau „clasă politică”: H. D. Lasswell, M. Kaplan, S. Keller, R. Aron, K. Deutsch, G. Parry, R. Dahl, T. B. Bottomore, N. Poulantzas, R. Dahrendorf, J. K. Galbraith, J. Ellul, F. Hunter, R. Wilkinson, B. Barber, T. Parsons, A. Rose, D. Riesman, A. Etzioni, P. Blau și alții.

O concepție critică radicală privind structurarea puterii în capitalismul hiperdezvoltat, al căruia prototip îl con-

stituie SUA, a dezvoltat C. Wright Mills, autorul teoriei „elitei puterii”¹¹. Acesta a studiat, pe baza unei voluminoase documentații statistică-sociale, tendințele de concentrare a puterii economice, a prerogativelor de decizie politică și militară într-o zonă extrem de restrânsă, dar extrem de influentă. Avem de-a face, practic, cu o întrepătrundere și o reidentificare a elitelor din sferele economice, politice și militare, cu coagularea unei elite unice a puterii. Modul ei specific de manifestare nu tine de un grup social anume, ci de domeniile și instituțiile pe care le ia în stăpânire (economia, statul, armata).

Puterea elitei deriva din accesul privilegiat la instituțiile politice și depinde de pozițiile deținute datorită monopolizării pârghilor economico-financiare. C. Wright Mills insistă asupra faptului că o astfel de societate asupra căreia își exercită deplina dominatie o redutabilă „elită a puterii”, trebuie să devină o societate relativ confortabilă, jumătate societate de binefacere, jumătate cazarmă, în care populația se complace în indiferență și este atomizată; în care traditionalele legături de fidelitate și solidaritate se rarefiază și dispar complet; în care publicuri omogene, bazate pe interese și opinii bine definite, ajung să se segregheze; în care omul devine un consumator pasiv, dar și un produs în serie – ca toate celelalte produse, divertismente, valori pe care le absoarbe. Într-o astfel de societate, orice autentică opozitie față de tendințele reificante ale mecanismului capitalist pare sortită eșecului.

O critică „de la stânga” a societății de masă

În aparentă opozitie cu critica de la dreapta a culturii de masă întreprinsă de Nietzsche, Spengler sau Ortega y Gasset, intelectualii germani – grupați în cadrul școlii de la Frankfurt – au dezvoltat, începând din anii '30 ai secolului al XX-lea, liniamentele unei critici de la stânga a fenomenului masificării în societatea

ARGUMENTE PENTRU O SOCIOLOGIE A ELITELOR POLITICE

contemporană¹². Pentru Th. W. Adorno și Max Horkheimer, societatea capitalistă, guvernată de ineluctabile legi economice și tehnologice, tinde să eliminate orice vestigiu al autonomiei individului, metamorfozându-se într-un univers hiper-rationatizat, automatizat, strict administrat, controlat în totalitate. Instituțiile tradiționale și, în primul rând, familia renunță treptat la funcția lor precumpărător mediatore, socializatoare, transferând-o unei „industrii culturale”, sursa unei „barbarii fără sens”, a unui nou tip de conformism, favorizând o generală „fugă de realitate”. Sesișând dezagregarea democrației liberale burgheze, Adorno și Horkheimer se arată profund îngrijorați de apariția unei noi și terifiante forțe combinate a politicii totalitare – găsindu-și perfectă încoronare în fascism și a economiei totalitare (monopoluri și carteluri gigantice). Diminuarea până la dispariție a rolului unor instituții sociale tradiționale se produce în contextul unei presiuni totale exercitate de către stat asupra societății civile. Termenul de „industria culturală” este menit, în concepția reprezentanților școlii de la Frankfurt, să înlăture echivocurile pe care le comportă noțiunea de cultură de masă și în special iluzia că o cultură de masă ar putea fi totodată o cultură „populară”. Industria culturală capătă astfel contururile unui veritabil instrument de dominație, mult mai subtil și mai eficient decât toate celelalte pârghii similare din trecut, iar cultura de masă poartă cu necesitate în sine germenii totalitarismului politic. Herbert Marcuse, în lucrarea sa *Omul unidimensional*, realizează o minuțioasă descriere a experiențelor comune ale omului societății moderne în termeni de „false nevoi” ce perpetuează oboseala, agresivitatea, mizeria și injustiția și în care munca a devenit o istovitoare, degradantă și inumană robie. În aceste condiții, cu o clasă muncitoare conștient integrată în capitalismul contemporan, praxisul politic transformator dobândește atributele unui ideal utopic al cătorva intelectuali marxiști, iar opoziția autentică negativă și revoluționară devine prerogativa unei elite privilegiate și mesajul unei arte subversive.

Analizând contribuțiile teoretice ale exponentilor școlii de la Frankfurt, Edward Shils afirmă că analizele acestora și concepția lor despre societatea de masă pot fi înțelese ca un „atașament frustrat” față de un ideal imposibil de perfecțiune umană și ca manifestare a unui dezgust pentru propria lor societate și pentru oamenii care sunt așa cum sunt. El atribuie concluziile lor pesimiste falimentului mișcării marxiste europene în confruntarea cu fascismul și capitalismul consumerist. Iar critica lor acidă nu provine atât din experiența europeană interbelică, ci din drama exilului în Statele Unite, unde rescapații școlii de la Frankfurt au întâlnit pentru prima oară „masa” ca întrechipare a societății moderne. Reacția lor anticapitalistă și mai cu seamă antiamericană își află confirmarea traumatizantă și aparent ineluctabilă în cultura „populară” americană. Aceiași factori care au favorizat apariția și ascensiunea național-socialismului sunt și cei care provoacă epuizanta recluziune a omului în cultura trivială, meschină și mercenară furnizată de *mass media* și industria bunurilor culturale în serie. Este de așteptat, deci, că această cultură de masă, ce a fost creată pentru a satisface nevoile și așteptările unor indivizi alienați și dezrădăcinăți, va contribui la derularea în continuare a unui proces care va exacerbă la rândul său respectivele pseudonevoi pentru a sfârși inevitabil într-o societate autoritară de tip fascist¹³.

Un analist de seamă al societății de masă, W. Kornhauser, crede că în raport cu toate aceste provocări, o sansă de relansare a democrației politice rezidă în extensia bazei sociale a pluralismului societății civile. O multitudine de grupuri sociale independente și specializate fortifică democrația liberală, asigurând cadrul favorabil unei competiții libere și deschise pentru putere, amplifică participarea la procesele de selecție și legitimare a conducătorilor, limitând totodată exercitarea unor presiuni asupra conducătorilor și formelor de autoguvernare experimentate în varii domenii ale vietii sociale. Teoria pluralismului se prezintă, deci, ca o concepție asupra societății moderne, fundată pe un echilibru de

forțe în care grupuri sociale autonomizate exercită un grad limitat de control democratic prin intermediul accesului lor la principalele elite. Societatea este, deci, o structură complexă de control și echilibrări mutuale ale grupurilor, împiedicate astfel să detină o putere excesivă și să uzeze de levierile de comandă, de o manieră dominatoare. Structura intermedieră a societății pluraliste contribuie astfel la menținerea accesului la elite, în virtutea independenței sale față de respectivele elite¹⁴.

În continuarea cercetărilor socio-locale întreprinse de reprezentanții școlii de la Frankfurt, Jürgen Habermas consideră că, actualmente, capitalismul reglat de stat, în condițiile hipertrofierii dimensiunilor societății de masă, favorizează atenuarea conflictelor sociale și încurajează compromisul de clasă în contextul „Statului asistențial”, preluând funcțiuni de protecție și asistență socială; se dezvoltă rapid sectorul public și aparatul administrativ al statului, structura de clasă suferind la rândul său transformări profunde date rate ponderii precumpăratoare nu a lucrătorilor din industrie, din sfera producției, ci a celor implicați indirect în activitatea productivă – specialiști în domenii științifice, tehnice etc. – ce asigură în principal realizarea plusvalorii. Fuziunea acestor procese determină apariția unei crize de legitimitate, până când capitalismul de stat poate propune o ideologie vitală, salutară, cu virtuți autoreglante.

Deoarece compromisul de clasă a fost ridicat la rangul de fundament al producției, aparatul statal trebuie să-și îndeplinească misiunea ce-i revine în raport cu sistemul economic, având drept condiție limitativă ca loialitatea masei să fie asigurată prin intermediul structurilor unei sfere publice depolitizate. Aceasta din urmă este esențială pentru menținerea ordinii și asigurarea obedienei masei, cu precizarea că, spre deosebire de sfera publică burgheză tradițională, capitalismul contemporan superdezvoltat și strictamente reglat poate crea un spațiu de hedonism privat, de consum standardizat și timp liber ocupat cu mesaje prefabricate¹⁵.

Elita tehnocratică și democratică

Reflexele concepției elitare se re găsesc însă cel mai bine reprezentate în interiorul doctrinei tehnocratice. Nu întâmplător, unul dintre reprezentanții de marcă ai acesteia din urmă este James Burnham, exegat aplicat al lucrărilor datorate „neomachiavellilor de catedră” (Pareto, Mosca, Sorel, Michels), autorul unei celebre cărți consacrate revoluției manageriale în secolul al XX-lea¹⁶.

Ideile directoare ale lui Burnham sunt următoarele: capitalismul este menit să dispare; socialismul este în incapacitate de a-i succede; capitalismul și socialismul evoluează de aceeași manieră; în toate țările, indiferent de regimul lor politic, are loc ascensiunea managerilor; puterea și bogăția se concentrează din ce în ce mai mult în mâinile tehnicienilor cu responsabilități în economie, ale tehnocraților. Prin „manageri” (termen impropriu tradus prin „organizațori”) Burnham înțelege calitatea generică a specialiștilor în rândul căroră înglobează direcția de producție, superintendenții, inginerii cu atribuții administrative, supraveghetorii tehnici, administratorii, șefii de serviciu etc.

Spre deosebire de Saint-Simon, Burnham înclină să credă că administratorii aparțin elitei manageriale. În societatea managerială, suveranitatea pare să devină apanajul birourilor administrative. Concepția lui Burnham despre elita managerială este mai extensivă chiar și decât cea a lui Howard Scott, unul dintre fondatorii doctrinei tehnocratice, pentru care adevărații tehnocrați sunt fizicienii, chimicii, specialiștii ce controlează diferențele surse de energie utilizate în producție. Tehnocații lui Burnham sunt acele personaje care se află la pupitrelle de comandă într-o societate în care organizarea este totul. Ele ajung să se regroupeze într-o categorie socială aparte care tinde în mod automat să se instituie ca o clasă politică autonomizată, îp măsură să ia decizii și să conducă întreaga societate.

Adevărată putere este exercitată de o minoritate compusă din manageri

ARGUMENTE PENTRU O SOCIOLOGIE A ELITELOR POLITICE

care, spre deosebire de politicienii aflați în perpetuă vrajbă și confruntare, sunt făcuți să se înțeleagă, indiferent de regimurile și ideologiile pe care le servesc. De unde și ideea că tehnocracia este o formă de sinarhie, hărăzită să triumfe.

Interesant este și un alt fapt, și anume, amendarea concepției tradiționale despre democrație printr-o infuzie de „realism” politic, al cărui exponent declarat este Joseph Schumpeter, autorul unei cărți – devenite de acum de referință în economia, sociologia și politologia contemporană – despre capitalism și democrație¹⁷. În optica sa, democrația este regimul în care selecția elitei guvernamentale se realizează de o manieră concurențială, prin alegeri. Ceea ce determină apariția unui grup social cu rol determinant: „politicienii”. Bunul mers al unui regim depinde de modul în care acesta recrutează, cu cele mai mici costuri, adică pașnic și cu acordul celui mai mare număr de persoane, ceea ce mai bună elită posibilă la un moment dat. Această recrutare este legată de existența unei elite sociale mai cuprinzătoare, nici prea exclusivă, nici prea primitoare, cum ar fi elita britanică.

În ceea ce privește posibilitatea ca un regim socialist să asigure și să favorizeze o confruntare concurențială pentru putere, Schumpeter se arată profund sceptic.

Elitele între ideologii și structuri sociale

Plecând de la o tipologizare a raporturilor între ideologie și utopie, Karl Mannheim identifică o corespondență între gândirea politico-istorică și diverse mișcări politice¹⁸. El devoalează cinci tipuri ideale – conservatorismul biocratic, istoricismul conservator, gândirea liberal-democratică, concepția socialist-comunistă și fascismul – fiecare dintre ele exprimând legătura cu anumite grupuri sociale și „cadrele” lor de cunoaștere a societății. Un fenomen tipic al secolului al XX-lea îl apare lui Mannheim eruptia pe scena politică a maselor conduse de intelectuali socialmente dezintegrați. El consideră că rădăcinile iraționaliste ale

Weltanschauung-ului fascist trebuie căutate în ideile lui Bergson, Sorel și Pareto. În centrul doctrinei fasciste și a practicilor sale politice se află apoteoza acțiunii directe, încrederea nețârmurită în actul decis și inițiativa unei elite conducătoare. Esența politicii fasciste constă în recunoașterea și afirmarea exigențelor momentului. Nu atât programele politice prezintă importanță, cât mai ales supunerea necondiționată în fața conducătorului. Istoria nu este înfăptuită nici de mase, nici de ideile sau forțele „silentios operante”, ci de elitele care, din timp în timp, precumpănesc. Prin intermediul intuitiionismului activizant, gândirea servește la a evacua din spațiul acțiunii toate prejudecățile. Omul superior, conducătorul știe că toate ideile politice și istorice sunt mituri. Chiar dacă acesta nu este în întregime emancipat, ține totuși cont de ele, stimulând, așa cum a arătat Pareto, entuziasmul colectiv, punând în mișcare elementele iraționale ale omului de rând, acestea din urmă fiind, de fapt, singurele și adevăratele forțe ce conduc activitatea politică.

În studiile consacrate liberalismului modern, N. Matteucci reia temerile lui Tocqueville privind „despotismul majoritatii” și consideră că asigurarea condițiilor fundamentale de funcționare a societății civile este posibilă prin acțiunea unor elite deschise și spontane¹⁹. O democrație civică asociativă este contrapusă unei democrații biocratice și demagogice care, confruntată cu o mutație economică radicală, nu-și manifestă capacitatea de a inova și tinde spre conservatorism. Situarea nouului liberalism între conservatorism și utopie, în numele unui realism critic care reclamă verificarea științifică a propriilor sale teme și proiecte, sfărșește prin a exprima o excesivă încredere în constituirea spontană a elitelor, cu atât mai mult cu cât teoreticianul italian recunoaște tendința actuală generală spre biocratizare nu numai la nivelul organelor și instituțiilor statului, ci și în interiorul grupurilor societății civile.

Acceptarea principiului meritocratic, bazat pe premisele fundamentale ale instruirii generalizate și egalității sanselor

din start este pusă însă sub semnul întrebării, dacă egalitatea șanselor încă de la pornire nu presupune în sine egalitatea economică.

Preocupat de problematica mobilității și integrării sociale, sociologul italo-american Gino Germani a avansat elemente pertinente pentru definirea masei, prin identificarea acesteia cu clasele mijlocii, cu mica burghezie și decelarea raporturilor acesteia cu restul societății, cu mecanismele de integrare politică ce pregătesc terenul instituirii totalitarismului²⁰. În cazul lui Germani, procesele de atomizare, depersonalizare și pierdere a identității individului în societatea de masă, prin intermediul cărora se produc alienarea, marginalizarea, ruptura legăturilor primare ale acestuia și deteriorarea structurilor integratoare, explică nașterea totalitarismului. Factorii psihosociali determinanți se vadesc a fi „creșterea participării maselor și izolarea crescândă a elitelor”. Geneza mișcărilor de masă – precizează Germani – va fi determinată de o marcată situație de „deplasare” socială, dar și de prezența următoarelor elemente: mase disponibile, elite disponibile, ideologii disponibile. În ceea ce privește disponibilitatea elitelor, mecanisme sunt asemănătoare celor la care Germani s-a referit încercând să definească masa. Elitele însă trebuie să învedere o stare de destabilizare, de intensă labilitate actională, fiind știut faptul că o elită consolidată și stabilizată nu este în măsură să-și asume leadership-ul unei mișcări de masă, mai cu seamă de factură extremistă. Combinarea unei elite stabilizate cu o masă rapid mobilizabilă poate conduce la apariția unor ideologii „de suprafață” destul de extremiste, dar nu întotdeauna în măsură de a fi traduse în acțiuni revoluționare.

Mattei Dogan și profesionalizarea elitelor politice²¹

Operationalizarea conceptului de elită în sociologia contemporană a politiciei a relevat, dincolo de certitudinile inițiale

paretiene în privința compozitiei și circulației minorităților active în viața socială, o dificultate pe care Mattei Dogan și-a asumat-o, imediat ce a consimțat „obsolescenta” tipologiei clasice a legitimității. Sociolog și politolog cu o prestare arondată deopotrivă perimetrelui sociologiei politice, analizei comparative internaționale și sociologiei științei, Mattei Dogan nu a făcut *tabula rasa* într-un domeniu dominat încă de modelul weberian. El a ambioționat doar o testare a acestuia din punct de vedere empiric, replasându-l nu în planul introspectiilor și revizuirilor de ordin istoric, ci în raport nemijlocit cu activitatea politică. Dogan consideră că autoritatea traditională și puterea carismatică sunt produsul și apanajul regimurilor autoritare. În schimb, autoritatea legal-reațională se naște mai curând în regimurile democratice, pluraliste, a căror esență tinde să o exprime. Viciul ascuns al tipologiei weberiene este acela că lăsa în suspensie problema relației legitimității cu democrația. La o examinare atentă se poate constata că majoritatea regimurilor politice moderne sunt private de legitimitate, nemaiputând fi incluse cu precizie într-un tip ideal sau altul din construcția ideal-tipică clasice. O aducere la zi a teoriei lui Weber presupune cu necesitate conexiunea cu alte concepte – credibilitate, popularitate, eficiență – în măsură să nuanteze gradul de legitimitate al unui regim. Acesta din urmă se definește de acum într-o tot mai mare măsură prin raportarea la încredere în instituții, la popularitatea guvernatorilor, și nu în ultimul rând, la eficiența economică a politicilor pe care statul le implementează, îndeplinindu-și, înainte de toate, funcțiile esențiale.

Aportul lui Mattei Dogan la revelarea condițiilor, filierelor și resurselor proprii procesului de selecție și constituire a elitelor politice se înscrie într-o linie de reflectie și cercetare inaugurată de H. D. Lasswell, chiar dacă acesta din urmă a circumscris-o doar în arealul a ceea ce el identifica a fi „elitele revoluționare mondiale“.

Dogan are în vedere mai curând elitelile emergente în democrațiile plura-

ARGUMENTE PENTRU O SOCIOLOGIE A ELITELOR POLITICE

liste. Iar studiile sale comparative l-au ajutat să reconstituie traseele profesionalizării și carierele cu cele mai mari șanse de reușită în politică, în structurile la vârf ale instituțiilor publice și partidelor. În analiza selectiei elitelor politice, Dogan recurge la un set de noțiuni auxiliare (osmoză, matrice, vivieră, creuzet, afinitate, proximitate, oportunitate) prin care propune noi elemente tipologice, exemplele cel mai frecvent uzitat fiind extrase din istoria politică mai veche și recentă a Franței.

Totodată, Dogan aplică schema sa tipologică procesului selecției ministeriale în democrațiile pluraliste. El remarcă fenomenul ubiciuțăii zonelor de extractie a personajelor ministeriabile, semnalând rolul proeminent al „pepinierei” parlamentare, unde, în timp, se produce o veritabilă decantare a elementelor care ulterior vor accede în funcții importante la nivelul Executivului. Există însă și filiere paralele tinând de partide, sindicate, patronate, lumea afacerilor.

Regulile jocului selecției elitelor, chiar dacă nu sunt codificate și însușite de o manieră expresă stabilită din punct de vedere acțional, tind să se formalizeze și să acrediteze algoritmi de ordin organizațional și comportamental.

Instanțele ce se învrednicesc cu selecția ministeriabililor – selectorii, cum îi numește Dogan – sunt diverse, supuse unui control exercitat de alte cercuri de decizie și influență, dinăuntru și din afară partidelor și instituțiilor publice controlate de către acestea.

Analizând compoziția clasei politice franceze, Dogan stăblește preponderența a trei categorii – aleșii parlamentari și miniștrii, care reprezintă, teoretic, poporul și înalții funcționari care detin pârghiile

strategice în interiorul instituțiilor statului, un soi de mandarini moderni. Între aceste categorii se dezvoltă anumite raporturi decurgând din conștiința unui anume tip de legitimitate: populară, în cazul celor dintâi, meritocratică, în cazul celorlalți.

Clasa politică nu este monocoloră și omogenă, ci structurată în grupuri decizionale, fragmentată pe criterii de rivalitate, iar frontierele sale nu sunt imobile, ci extensibile sau contractile. Însăși percepția ei în ochii societății civile sau ai altor segmente sociale este polimorfă și diferențiată.

Dogan sesizează poziția deținută de „casta” înalților funcționari publici în cadrul clasei politice franceze, în special cea a celor proveniți din structuri universitar-academice și din magistratură, fără a se putea vorbi de un „pașaport” de acces automat acordat acestora prin frecvențarea unei anumite forme de instrucție sau prin apartenența la un grup profesional distinct.

Dogan apreciază că „puterea” mandarinatului se datorează unor procese interferente de funcționarizare a clasei politice și de profesionalizare, care asigură condițiile optimale de autoreproductie a acestor funcționari perpetui.

Dogan nu prescrie reguli de selecție pentru elitele politice, deductibile dintr-o analiză aprofundată a unui anumit tip de regim politic; el oferă însă parametrii operaționali pentru evaluarea tendințelor și resurselor pe care se întemeiază recrutarea elementelor de bază și cooptarea în cadrul clasei politice conducătoare, elemente care se simt îndreptățite să-și adjudece și să folosească în folos propriu pârghiile guvernării și mecanismele instituționale ale statului.

Bibliografie și note

1. Nicollò Machiavelli, **Principele**, Editura Științifică, București, 1960.
2. **Morceaux Choisis de Saint-Simon** (par Célestin Bouglé), Felix Alcan, Paris, 1925.
3. Alexis de Tocqueville, "La democrazia in America", în **Scritti politici**, vol. II, Utet, Torino, 1968
4. Friedrich Nietzsche, "Il crepuscolo degli 'idoli'", în **Opere di F. Nietzsche**, v.

- VI, tomo III, Adelphi, Milano, 1970
5. Karl Marx, Friedrich Engels, *Scrisori din tinerețe*, Editura Politică, București, 1968
  6. J. Stuart Mill, *Della libertà*, Sansoni, Firenze, 1974
  7. Gustave Le Bon, *Psychologie des Foules*, Felix Alcan, Paris, 1921
  8. José Ortega y Gasset, *La révolte des masses*, Gallimard, Paris, 1961
  9. Vilfredo Pareto, *Les Systèmes socialistes*, 2 vol., Giard, Paris, 1901 – 1902; Vilfredo Pareto, *Traité de Sociologie Générale*, 2 vol., Payot, Paris, 1919; Gaetano Mosca, *Elementi di Scienza politica*, Gius. Laterza e Figli, Bari, 1939; Gaetano Mosca, *Histoire des doctrines politiques depuis l'Antiquité jusqu'à nos jours*, Payot, Paris, 1936; Roberto Michels, *Les Partis politiques. Essais sur les tendances oligarchiques des démocraties*, Flammarion, Paris, 1914
  10. Maurice Muret, *Grandeur des Élites*, Albin Michel, Paris, 1939
  11. C. Wright Mills, *The Power Elite*, Oxford University Press, New York, 1956
  12. Martin Jay, *L'Imagination dialectique. Histoire de l'École de Francfort 1923–1950*, Payot, Paris, 1977; Th. W. Adorno, M. Horkheimer, *Dialettica dell'illuminismo*, Einaudi, Torino, 1966
  13. E. Shils, *The Intellectuals and the Power*, Chicago University Press, 1972
  14. W. Kornhauser, *The Politics of Mass Society*, London, 1960
  15. Jurgen Habermas, *Probleme de legitimitate în capitalismul târziu*, în vol. *Cunoaștere și comunicare*, Editura Politică, București, 1983
  16. James Burnham, *L'ère des organisateurs*, Calman Levy, Paris, 1947
  17. Joseph Schumpeter, *Capitalisme, socialisme et démocratie*, Payot, Paris, 1951
  18. Karl Mannheim, *Ideologia e utopia*, Il Mulino, Bologna, 1957
  19. N. Matteucci, *Il liberalism in un mondo in trasformazione*, Il Mulino, Bologna, 1972
  20. Gino Germani, "Fascismo e classe sociale", în „Critica sociologică“ nr. 1-2, 1967; Gino Germani, *Autoritarismo, fascismo e classe sociale*, Il Mulino, Bologna, 1975
  21. *Les Français à la politique* (1956), *Partiti politici e strutture sociali* (1968), *The Mandarins of Western Europe* (1975), *European Politics* (1981), *Pathways to Power – Selecting Rulers in Pluralist Democracies* (1987), *Le Moloch en Europe – Etatisation et Corporatisation* (1987), *Elites. Crises and the Origin of Regimes* (1998).